

М. О. Лисюк, канд. техн. наук (ДУ «ННДІПБОП»)

БЕЗПЕКА ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Вступ. За даними Міжнародної організації праці (далі – МОП) кількість працюючих у світі дітей становить 215 млн, причому 115 млн із них працюють у небезпечних умовах. В Україні також існує подібна проблема – діти працюють у «копанках», на збиранні врожаю, на будівництві, торгують на ринках і вздовж трас [1]. Це при тому, що чинним законодавством України врегульовано питання безпечної трудової зайнятості дітей, підлітків, молоді [2, 3], умов безпечної праці неповнолітніх [4] тощо. У відповідних актах законодавства і нормативних актах України також враховуються положення Конвенцій МОП № № 29, 77, 78, 79, 90, 182 щодо праці підлітків.

Актуальність теми. Проблематика дитячої праці в Україні особливо відчутна в її так званих «найгірших формах». Питаннями протидії використанню найгірших форм дитячої праці займаються МОП, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). Зокрема, МОП вживає масштабних цільових пропагандистських заходів – проведення глобальної агітаційної кампанії сприяння викоріненню дитячої праці (кампанія «Червона карточка») під егідою Всесвітньої конференції з дитячої праці.

Загалом, основними загрозами в дитячій праці [5] є:

виснажлива та надмірно тривала праця дітей у домашньому господарстві (на думку Держкомстату України, **ц**енайсерйозніший показник для занепокоєння) – насамперед стосується сільських дітей (за даними правозахисників, **69** % працюючих дітей зайнято в сільському господарстві);

робота, що не відповідає фізичним і розумовим здібностям дітей, шкодить їх здоров'ю, заважає навчанню та розвитку дитини;

робота в сімейному бізнесі, що перебуває поза державним і громадським контролем, створюючи цим передумови для перетворення такої праці в її найгірші форми;

робота на вулиці в поганих погодних умовах, часто в несприятливому соціальному середовищі.

До сфер господарської діяльності (галузей) з підвищеним рівнем травмо небезпеки, та й захворюваності, стабільно належить сільське господарство. Тому властиві для нього загрози здоров'ю працюючих стосуються насамперед дітей, причому з посиленням негативним впливом

виробничих факторів, зокрема, для дітей найуразливішої вікової групи від 7 до 12 років [5].

В Україні проводилися окремі спеціальні дослідження використання дитячої праці, наприклад, Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України [6], у тому числі для сфери сільського господарства (розділ 5 звіту). Оцінювання виробничих небезпек у цьому дослідженні мало підпорядкований загальній темі характер і базувалося на опитуванні дітей та узагальненні їхніх відповідей. Очевидна обмеженість і суб'єктивізм дитячої інформації напевно не відображає повноти та об'єктивності реального стану умов і безпеки дитячої праці.

Тому дослідження умов праці дітей у найбільш ризикоформуючому сільськогосподарському виробництві, особливостей загроз здоров'ю зайнятих у ньому дітей наразі залишається актуальним.

Мета і методи досліджень. Метою дослідження є визначення ризиків і шкоди, на яку наражаються діти під час участі у виконанні найпоширеніших видів робіт у сільському господарстві.

Застосовано такі методи дослідження та використання інформації:

опитування, бесіди (співбесіди), інтерв'ю з різними категоріями респондентів (діти, батьки, роботодавці, представники місцевої влади);

табулювання показників, що характеризують обставини та умови праці дітей і супутні їй небезпеки та ризики;

використовувані засоби: анкети; матеріали попередніх тестувань; статистичні дані; матеріали публікацій.

У дослідженнях та опрацюванні їх результатів використовувався посібник [7], в основу якого покладено ідентичне видання МОП 2005 року.

Результати досліджень. Для аналізу праці дітей у сільському господарстві використано матеріали польових досліджень, проведених співробітником Національного НДІ промислової безпеки та охорони праці І. М. Подобедом у 2008 році в Херсонській обл.

Виконання дитьми робіт у рослинництві. Встановлено, що діти не володіють спеціальною інформацією щодо травмонебезпеки робочих місць і шкідливості виконуваних робіт, тому наражаються на небезпеку нещасного випадку, загального чи професійно зумовленого захворювання. За ризиковістю тих або інших з виконуваних робіт вони відчутно не розрізняються за ступенем травмонебезпечності чи першочерговістю негативних наслідків.

До найбільш поширених ризиків і подальшої шкоди, що на них наражаються зайняті в рослинництві діти, належать такі ризикоформуючі небезпеки для організму: роздавлювання; поріз або поділ на частини; проколювання кінцівок і/чи тулуба; інтоксикації; отруєння; алергійні захворювання; опіки; тепловий удар; небезпеки від запилення повітря.

Виконання дітьми робіт у тваринництві. З усіх виявлених на робочих місцях небезпек діти усвідомлюють ризик, у тому числі можливий, лише від третини з них, а від двох інших – небезпек не усвідомлюють. Частина дітей повністю сприймає лише частину ризиків. З 10 найпоширеніших ризиків нещасних випадків до найімовірніших належать алергійні захворювання (від запаху тварин, корму, гною, підвищеної вологості повітря) та отримання опіків (при набірванні гарячої води). Також високі ризики травмування від ударів чи роздавлювання кінцівок тваринами. Як особливу небезпеку визначено покарання господарем (наймачем).

До найпоширеніших ризиків дитячої праці в тваринництві належать такі реалізації небезпек: забиття від кормороздавачів, іншої техніки; роздавлювання; порізи та /чи поділ на частини; проколювання кінцівок або/чи тулуба; ураження електрострумом від оголених проводів (дротів); алергійні захворювання; опіки; контакт з мікроорганізмами; контакт з небезпечними (буйними чи хворими) тваринами, птахами, комахами; небезпеки теплового удару.

Ризики захворювань. При роботах, пов'язаних з переміщенням вантажів, перебуванням у незручній вимушеній позі, з понаднормовою кількістю нахилів тулуба, роботодавцями (свідомо чи несвідомо) не забезпечується дотримання відповідних гігієнічних нормативів.

Підвищення ризиків травмування та/чи захворювання від такої важкої фізичної праці посилюється тими обставинами, що вона здебільшого виконується в шкідливих умовах (високі чи низькі температури; підвищена вологість, запиленість, забруднення повітря; наявність хімічних речовин (пестицидів, гербіцидів); шум, вібрація тощо).

Дослідженнями Інституту медицини праці НАМН України встановлено, що 35...49% сільських дівчат віком 14...17 років мають хронічні соматичні захворювання; найпоширенішими є хвороби органів травлення, дихання, системи кровообігу. Понад 55% сільських підлітків мають низький рівень фізичного здоров'я, від 26 до 34% – дисгармонійний фізичний розвиток, проявом якого є дефіцит маси тіла та зменшена сила кисті руки.

«Осучаснення» попиту на дитячу працю. Часто самі діти шукають заробіток (не тільки в сільському господарстві), зокрема використовуючи Інтернет і соціальні мережі. З'являються цільові сайти, наприклад, «Робота для школярів» [8]. Викликає занепокоєність те, що до своїх резюме діти часто додають фото, електронну пошту, мобільні та домашні телефони, домашні адреси, а в Інтернеті серед інших пропонуються важкі та небезпечні роботи або роботи, що згідно із вимогами чинного законодавства потребують обов'язкової фахової освіти (наприклад, робота няні).

Нормалізація праці дітей через контроль-наглядів та управлінські заходи. Державною інспекцією України з питань праці (далі – Держпраці України) проведено перевірки, в результаті яких тільки за 9 місяців 2013 року було виявлено [9]: порушення прав дітей – у 83 % випадків у 416 перевірених роботодавців, з них 77 % – приватна форма власності підприємств. При цьому у важких і шкідливих умовах працювало 18 дітей, на роботах з небезпечним устаткуванням – 15; порушено законодавство щодо обов’язковості медоглядів стосовно **181** неповнолітнього (43 %). За результатами перевірок до правоохоронних органів подано 19 матеріалів до суду про притягнення до адміністративної відповідальності 222 керівників, до дисциплінарної відповідальності – 134, внесено приписів – **373**.

Рішенням колегії Держгірпромнагляду України [10] начальникам територіальних органів на виконання Угоди про взаємодію з Мінсоцполітики України дано доручення налагодити взаємний обмін інформацією на рівні територіальних органів Держпраці України щодо використання праці неповнолітніх і можливі порушення законодавства про працю та про охорону праці.

Порушенню прав неповнолітніх приділяється увага в різних країнах. Наприклад, органами прокуратури Московської області Російської Федерації в 2010 році було виявлено численні порушення трудових прав неповнолітніх, зайнятих у закладах громадського харчування [11], зокрема було порушено 11 адміністративних справ.

Рекомендації з організації, виконання та контролю за безпечною працею дітей

Загальні рекомендації

- умови і види робіт для неповнолітніх мають відповідати віковим і функціональним можливостям, не здійснювати несприятливого впливу на ріст, розвиток і стан здоров’я підлітків;

- праця має унеможливити підвищену небезпеку травматизму для підлітків та оточуючих і враховувати підвищену чутливість організму в цьому віці до дії факторів виробничого середовища та трудового процесу.

Рекомендації для батьків працюючих дітей:

- наполягати, щоби залучення дитини до роботи було оформлено офіційно – за трудовою чи хоча би цивільно-правовою угодою (договором) з відображенням істотних умов праці: виду виконуваної роботи, режиму праці та відпочинку, умов оплати;

- переконатися в необхідному забезпеченні засобами захисту;

- впевнитися, що запропонована чи виконувана дитиною робота відповідає її фізичному стану та не шкодить здоров'ю;

- мати всі необхідні дані про роботодавця: адресу, прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи тощо; одержати від територіальних органів санітарно-епідеміологічного нагляду та нагляду за працею інформацію про суб'єкта господарювання щодо умов працевлаштування дитини;

- переконатися, що дитина знає про умови праці, можливі небезпеки, способи і засоби захисту;

- переконатися, що роботодавцем створено належні умови для безпечної праці дитини, умови для необхідного відпочинку та прийому їжі; про зручне та безпечне перевезення дітей при віддаленому місці роботи;

- переконатися стосовно можливості одержання травмованою дитиною необхідної долікарської та оперативної медичної допомоги.

Рекомендації для роботодавців:

- при найманні дітей на роботу та видачі робочих завдань дотримуватися вимог законодавства, що регулюють працю неповнолітніх;

- провести з найнятими дітьми необхідні інструктажі з питань охорони праці;

- забезпечити працюючих дітей засобами індивідуального захисту залежно від виду виконуваної роботи;

- створити належні санітарно-побутові умови на місці роботи дітей;

- забезпечити присутність керівника роботи для дотримання вимог безпеки праці дітей;

- забезпечити безпеку перевезення дітей до місця роботи та назад;

- забезпечити, за потреби, надання оперативної долікарської допомоги травмованій дитині та перевезення її до лікарняного закладу.

Рекомендації для працюючих дітей:

- знати умови праці та правила безпеки при виконанні робіт у таких умовах;

- знати характерні небезпеки для здоров'я, властиві виконуваній роботі;

- знати засоби захисту від небезпек від виконуваної роботи, вміти користуватися засобами захисту;

- сумлінно пройти інструктаж з питань охорони праці, дотримуватися правил безпеки праці;

- звертатися до керівника робіт, інших дорослих чи дітей за допомогою при погіршенні самопочуття чи травмуванні та в жодному разі не приховувати цього, припинити роботу.

Висновки

За трудовими і фізіологічними характеристиками дитяча праця може розглядатися як негативне соціальне явище в разі, якщо має ознаки протиправної діяльності, забороненої законодавством. При цьому потрібно мати на увазі, що не всі види праці шкідливі для дітей – легка праця допомагає засвоїти корисні трудові навички та розглядається як елемент виховання, є складовою розвитку та соціалізації дитини.

А залучення дітей до праці в шкідливих або небезпечних умовах вимагає суворого нагляду та контролю державних органів і громадських організацій, забезпечення невідворотної відповідальності несумлінних роботодавців, а інколи й батьків. Необхідна роз'яснювальна робота серед роботодавців і батьків, а також навчально-інформаційна робота з дітьми, підлітками з питань їх трудових прав і безпеки праці, до якої вони залучаються.

Список літератури

1. Свинцицька О. 12 червня – Всесвітній день боротьби з найгіршими формами дитячої праці // Охорона праці. На допомогу спеціалісту з охорони праці. – 2013. – № 7. – С. 7–8.
2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001р. № 2402-III.
3. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом УРСР від 19.12.1971 р. зі змінами і доповненнями.
4. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII.
5. Інформаційний бюлетень «Зупиніть дитячу працю». – Херсон : Центр «Успішна жінка». – 2008 (06-09). – 14 с.
6. Витяг зі звіту «Оцінка використання дитячої праці в шести секторах неформальної та незаконної діяльності в Україні». – К. : ЦСЕ ІС НАН України. – 2006. – 50 с.
7. Керівництво з моніторингу дитячої праці в Україні. – К. : ТОВ «Компанія Лік». – 2009. – 138 с.
8. Котляр А. Дитяча праця : попит і пропозиція //Дзеркало тижня. – 2013. – № 42. – С. 1, 14.
9. Використання праці неповнолітніх // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 236. – С. 11.
10. Наказ Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України «Про виконання рішення колегії Держгірпромнагляду» від 04.02.2014 р. № 21.
11. Нарушение трудовых прав несовершеннолетних //Охрана труда. Практикум. – М., 2011. – № 1. – С. 61.

Дата надходження статті до збірника – 5.03.2014